

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗА УМОВ РЕЛІГІЙНОГО, ПОЛІТИЧНОГО І ГРОМАДСЬКОГО РОЗКОЛУ В УКРАЇНІ

Клемешин Олександр Клавдійович,
Макушинська Ганна Павлівна,
Мяло Павло Іванович
Українська асоціація релігійної свободи,
Запорізька державна інженерна академія,
Запорізька обласна державна адміністрація
м. Запоріжжя, Україна

Потреба формування особистості, здатної оперативно та адекватно реагувати на виклики ХХІ ст., давно назріла в Україні. Побудова громадянського суспільства – це системне і цілеспрямоване формування спільноти цілісних особистостей, для яких повага до свободи волі (але не сваволі) індивіда, його гідності є загальною нормою і цінністю. Налаштовує на оптимізм той факт, що одним з головних пріоритетів діяльності держави на 2011 рік є створення системи конкурентоспроможної освіти. Про це заявив Президент України В.Янукович під час засідання комітету з економічних реформ, яке відбулося наприкінці лютого 2011 року. «У процесі підготовки та проведення реформ ми гостро відчули кадрову проблему – не вистачає освічених, творчих, нестандартно мислячих людей», - сказав Янукович. «Тому цього року ми сформуємо, як і планували, президентський кадровий резерв «Нова еліта нації», який створить механізм добору та залучення найбільш обдарованих громадян до впровадження реформ» [17]. З іншого боку, є підстави і для песимізму, і для поглиблення розколів: посилення дезорієнтації та невизначеності вищого керівництва країни у векторах зовнішньої політики за умов позиціонування російської національної ідеї в контексті цивілізаційного неоімперського православного утворення - «русского мира» - з урахуванням як мінімум частини України, нехтування гуманітарними питаннями внутрішньої політики (яскравим прикладом є ліквідація координаційних рад: з питань духовності і культури та з питань етнополітики при Президентові України в квітні 2010 р.), не зняте політичне протистояння, що роз'єднувало молоду українську політичну націю останні 5 років, заклики до переписування історії, державного статусу мови, проблеми з Конституційною реформою, громадянськими свободами тощо.

В першу чергу вважаємо за необхідне визначити ключову тезу нашого бачення проблеми, окреслену багатьма дослідниками: формування сучасної цілісної особистості, здатної ставити перед собою складні завдання та успішно їх вирішувати, можливе лише за умови функціонування розвинутого суспільства, яке має чітку парадигму розвитку, усвідомлює куди та яким шляхом потрібно йти. Не викликає сумніву, що, не маючи розвинутих інституцій громадянського суспільства, чітких механізмів реалізації задекларованих прав та свобод, врешті-решт, зрозумілої та прийнятної для більшості членів суспільства мети, неможливо сформувати цілісну особистість.

Громадянська свідомість – це соціально-духовне почуття народної суспільної цілісності. Правовий статус суспільства не дозволяє мати панівну ідеологію, яка б могла мати статус державної. Проте громадянське суспільство, використовуючи державу як свій політико-правовий інструмент, не може обійтись без цілісної духовно-історичної спадщини, яка є фундаментом її головної мрії (її частіше називають національною ідеєю). Наявність цієї національної ідеї цементує громадянську свідомість як дух нації, дає можливість сформувати «людину майбутнього», «нову еліту нації» - гідних вільних громадян. На жаль, ці пріоритети державного поступу залишаються на периферії, а задекларована державна зацікавленість в них виглядає формальною.

До сих пір суспільство в цілому, та освіта зокрема, перебуває в полоні міфів та ідеологічних кліше. Відсутня стратегічна мета, на досягнення якої повинна працювати система освіти. У Законі України «Про освіту», прийнятому ще у 1991 році, говориться, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору [2]. Але в чому полягає цей вибір, ми можемо тільки здогадуватися.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що освіта є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства [7]. Але це твердження має і зворотній бік, тобто суспільство також впливає на освіту. Жалюгідний стан сучасного українського суспільства безпосередньо відображається на освіті та робить неможливим формування цілісної особистості.

Відсутність національної ідеї та чіткого розуміння, яким чином розбудовувати українську державу, що ставити «во главу угла» у вихованні: релігійні цінності, козацькі традиції або громадянські свободи, економічну доцільність чи голий раціоналізм. Влада не може запропонувати суспільству чіткі правила гри та за майже двадцять років існування незалежної України так і не спродувала ідею, навколо якої здатне об'єднатися суспільство.

Зі свого боку, жоден з інститутів впливу в сучасній Україні, будь то церква, політичні партії або козацькі громадські організації не в змозі сформувати життєві орієнтири особистості, бути взірцем для наслідування. Вже традиційним стали постійні чвари та розколи у цих інституціях, які повинні генерувати толерантність та консолідувати суспільство.

У Радянському Союзі була досить ефективна модель розвитку, з всебічним охопленням громадян: жовтенята - піонери - комсомольці формували потужний резерв «керуючої та направляючої сили» з чітко визначеною метою. Інша справа, що мета виявилася хибною. Нині відчувається певне аксіологічне спустошення соціуму, «кричущий» запит на нову ідеологію.

Розглянемо намагання козацтва заповнити цю ідеологічну лакуну та проаналізуємо його діяльність на теренах сучасної України.

Масовий козацький рух виник в Україні на переломі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. Його поява була спробою протидії радянській ідеологічній системі, яка поступово занепадала. Пропаганда славного козацького минулого була зумовлена боротьбою за українську незалежність, слугувала доказом легітимності вимог українців мати власну державність.

Каталізатором «козацького ренесансу» стало масштабне відзначення 500-ліття виникнення козацтва в Україні. Цілий комплекс заходів за ініціативою Народного Руху, зокрема народного депутата М.Гориня, відбувся і на Запорізькій землі, зокрема на о. Хортиця, що по праву вважається «колискою козацтва». До речі, комуністичне керівництво Запорізької області до останнього намагалося «зірвати» ці заходи. Голова Запорізької обласної ради Г. Харченко навіть направив телеграму на адресу Президії Верховної Ради УРСР, в якій йшла мова про те, що ніяких офіційних заходів з відзначення 500-річчя козацтва у серпні 1990 року не передбачається, оскільки всі вони заплановані на 1991-92 рр. [3;с.1] Проте, незважаючи на це, заходи з відзначення 500-ліття виникнення козацтва пройшли з великим розмахом, в них взяли участь сотні тисяч людей з різних куточків України.

Розпочався стрімкий зліт українського козацтва, який поступово почав законодавчо оформлюватися. У жовтні 1991 року у м. Києві пройшла Велика Рада «Українського Козацтва». Першим гетьманом було обрано лідера Народного Руху В. Чорновола. Проте через рік він відмовився від цієї почесної посади у зв'язку з браком часу. «Українське Козацтво» стрімко стає масовою патріотичною організацією. Активну роль у цьому процесі відіграв В. Мулява, гетьман УК в 1992–98 рр., генерал-майор

Збройних Сил України. (народився 12.09.37, освіта вища, кандидат філософських наук, доцент, у 1994-98 рр. був народним депутатом від Івано-Франківської області, позапартійний).

Міністерство юстиції України 17.03.1992 зареєструвало Статут УК, через декілька років була прийнята його нова редакція. Українське козацтво стало «міжнародною добровільною, незалежною, добродійною всеукраїнською оборонно-спортивною, національно-патріотичною організацією».

У цей час козацькі організації також почали активно виникати на Запоріжжі.

Як зазначає Ф.Турченко, на початку травня 1990 року на засіданні Правління Запорізького міського Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка одноголосно було підтримано ідею відродження запорозького козацтва як історико-етнографічного явища, покликаною плекати героїчні традиції історії українського народу, утверджувати почуття духовності, патріотизму. У регіоні почало формуватися Запорізьке козацьке товариство «Запорозька Січ», яке підтримало демократичні процеси та ідею створення незалежної Української держави [13,147].

Тоді ж розпочало діяльність інше козацьке товариство - «Козацьке братство», яке було сформовано на базі виробничого об'єднання «Моторобудівник» (ВАТ «Мотор Січ») Товариство проголошувало себе громадською організацією загальнокультурного спрямування. У планах організації було вивчення історії України, створення студії запорізької вишиванки тощо [4,3].

У грудні 1991 року на о. Хортиця відбулася Установча велика козацька рада, на якій члени новоствореної козацької організації Запорізьке козацьке товариство «Запорозька Січ» склали козацьку присягу і обрали керівництво. Отаманом став лікар В. Мельник. Протягом 1992 року було розроблено статут товариства, який був ухвалений на Великій Козацькій Раді 14.01.1993, коли кошовим отаманом був вже Г.Кропивка [9,97]. Зареєстровано Запорізьке козацьке товариство «Запорозька Січ» було розпорядженням представника президента у Запорізькій області від 31 березня 1993 р. № 83. Ця організація була складовою частиною Українського козацтва [11,2].

Проте частина козацької старшини вважала, що Українське Козацтво значно заполітизоване, має здебільше праву політичну орієнтацію, відображає крайні націоналістичні погляди. Тому у Запорізькому козацькому товаристві «Запорозька Січ» трапився розкол. У вересні 1994 року на о. Хортиці відбулася козацька рада нової організації - Козацького війська Запорозького низового (КВЗН). На ній члени новоствореної козацької організації склали присягу й обрали керівництво. Отаманом став Олександр Панченко. У листопаді 1994 року ця організація була зареєстрована обласним управлінням юстиції [12].

Ця подія викликала прогнозовано негативну реакцію з боку Українського козацтва. Гетьман УК В.Мулява у січні 1995 року наголошував, що єдиним наступником «без винятку всіх історичних гілок українського козацтва, які стояли на державницьких, самостійницьких засадах відновлення незалежності та розбудови України, у тому числі і Війська Запорозького: як Низового, так і Гетьманського» є Українське козацтво. А «прагнення імперських сил Росії створити в Україні у формі проросійського козацтва потужну п'яту колону – цілком очевидне» [14,12].

Проте процес розколу козацьких організацій став невідворотнім. У 1996 році із складу Запорозького козацького товариства «Запорозька Січ» вийшла групи рунвірівців «Оріяна», а саме товариство було перейменоване у Запорізьке Військо Низове «Запорозька Січ».

В 1998 році в Запорізькій області з'явилася Рада старійшин козацтва на чолі з В.Мельником, у 1999 - Спілка козаків Південно-східної України «Військо Запорізьке» на чолі з П.Заболотним, у 2000 році Спілка громадських організацій «Запорізький козацький округ» на чолі з Є.Гладким.

Цей процес, як в Україні так і в Запорізькій області, поступово набирає обертів. Причому колишні соратники не добирали виразів у спілкуванні зі своїми «конкурентами». Кожен вважав лише себе «справжнім козаком».

Наприкінці 2010 року в Україні вже налічувалася 41 всеукраїнська громадська козацька організація. В Запорізькій області станом на грудень 2010 року було зареєстровано 32 та легалізовано 5 козацьких громадських об'єднань. Три організації мали всеукраїнський статус, а саме: Спілка козаків України «Військо Запорозьке», до складу якого входить обласна організація Козацьке військо Запорізьке Низове. Обидві організації очолює О.Панченко. Міжнародний Союз Козаків «Запорозька Січ», який очолює В.Хрущ та Міжнародна Громадська Організація Міжнародний Союз Козаків «Козацтво Запорозьке імені Отамана Близнюка», очолює С.Жуков.

Саме Українське козацтво також неодноразово розколювалося та після багатьох скандалів нині має двох альтернативних гетьманів: М.Пантелюка та І.Вардинця.

Справедливість старого прислів'я «де два українця - там три гетьмани» нині справдилося у повній мірі. Чому нині козацтво, яке на початку існування незалежної України було грізною силою, перетворилося на бутафорію та розпорошено по десяткам організацій. На нашу думку, існує декілька причин.

Перш за все відсутністю чіткого розуміння як владою, так і козацтвом, місця козацтва в сучасній Україні, що призводить до розброду і хитань у козацькому середовищі, веде до невизначеності подальшої долі самого козацтва. Лінія розколу також полягає у релігійному питанні, мовному питанні та намаганні окремих політичних сил використати «козацьку карту».

Недосконалість законодавчої бази, про яку так люблять говорити козаки, має другорядну роль. Починаючи з 1995 року було прийнято цілу низку Указів Президента, нині на розгляді у Верховній Раді знаходиться законопроект про козацтво.

Проте, на наше переконання, за нинішніх умов процес відродження історичних, патріотичних, господарських та культурних традицій козацтва приречено на поразку. Доки козацтво не доведе реальними соціокультурними справами, що з ним можна й треба рахуватися, будь які декларації та документи залишаться лише на папері.

Отже, яким же соціокультурним справам, що не протирічать формуванню цілісної особистості слід надавати перевагу? Очевидно тим, що, так би мовити, працюють на вічність, на абсолютні цінності і що є органічними для народної свідомості, а не тим, що провокують розколи. Крім того, враховуючи, що народ – суб'єкт вікової історії, потрібно сприяти розвитку тих засад духовності, які не набули активно-дієвого статусу в сфері мотивації поведінки, але існують в народній свідомості як належне, обов'язкове, омріяне, але з якихось причин не здійснене належним чином.

Православне християнство знайшло свою святу землю на теренах Святої Київської Русі насамперед тому, що Бог, якого вони сприйняли на свій індивідуально-суб'єктивний смак, по-перше, не заперечував індивідуальне начало, по-друге, не забороняв вважати його самоцінним, по-третє, робив його мірилом ставлення до інших і засобом духовної соціалізації суспільства. Саме цей факт потрібно всіма засобами утверджувати в народній свідомості, яка вважає себе православною, але саме християнство вважає релігією колективізму, релігією «общинно»-племінною, родовою, а не загальнолюдською. Головний постулат християнства: «возлюби ближнього свого, як себе самого» став, врешті-решт, основою і козацького, і республіканського, а не монархічного устрою держави, основою для створення громадянського суспільства, в якому рівність особистостей реалізується у гідності, свобода, братерство є не просто релігійними і політичними гаслами, а склали фундамент правових гарантій для кожного індивіда-громадянина, які він, звичайно, не без зусиль власної волі, може захистити через судову владу в разі їх пригнічення. Все це формує перспективне, оптимістичне і цілісне світосприйняття, знімає одвічний сум, замінює одвічну тугу на правовий «happy end».

Соціалізація українського народу повинна йти від публічного визнання святості індивідуального начала в людині не тільки засобами масової інформації, але й релігійно-церковним впливом на свідомість віруючих. Про це далі буде викладено докладніше. Складність вирішення проблеми не тільки в стійкості радянських стереотипів у значній частини тих, хто впливає на стан громадської думки, але й у неадекватності релігійної свідомості у церковних ієрархів і служителів. Вони також поки ще радянські люди і тому готові надати християнству статусу комуністичного вчення, яке ніколи не відрізняло індивідуалізм від егоцентризму; не розуміли суті спокутої жертви Христа, тому створювали церкву як «громаду» прихожан, віруючих у нього як реальну боголюдину, а не віруючих у свої власні сили, здібності, можливості, у необхідність творити духовний соціум із потреб власної душі, звіряючи його устрій із настановами Христа. («Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний»). Місія Ісуса якраз в тому й полягала, щоб зняти з людей гріх егоцентризму, який спустошує душу людини, підштовхує її до асоціальних дій. Христос живий Бог тому, що була реабілітована душа людська, якій дозволено було мати і тілесні (егоцентричні) спонукання, але якій вказали на інші – вічні і безкінечні духовні спонукання, які соціалізують людину з Богом, який і є синонімом вічності і безкінечності життя.

Церква з Нового часу, нової історії тому й була відокремлена від світського життя суспільства, від держави, що її проповіді не були адекватними християнській ідеї виправдання людини її вірою у власні сили. В Україні вона також відокремлена від держави, але тільки де-юре; де-факто складається враження, що державні діячі радяться з ієрархами церков більше, ніж дають можливість впливати на суспільство філософам, науковцям, літераторам. Звідси і маємо брак моральних авторитетів.

Надії на релігійні інституції, які окремими фахівцями вважаються ледь не єдиними на сьогодні джерелами збереження та відродження духовності і моралі, не справдилися. Церква, особливо православна, на цей час складає 52% від усього релігійного середовища в країні, сама погрузла в розколах, демонструє суспільству взаємну неповагу одна до одної, ворожість та нетолерантність, має безліч внутрішніх і зовнішніх проблем, які посилюють розкол. Найближчим часом, на протязі 10-15 років, вона також не буде відігравати суттєвої ролі в питаннях формування цілісної особистості, спільної суспільної моралі, громадянської свідомості і зміцненні духовності, бо її очільники здобувають собі «авторитет» тільки на протистоянні. Процес зміни «церковної еліти» вже почався. Добровільний відхід від справ предстоятеля УГКЦ Любомира Гузара став несподіванкою і викликає як занепокоєння, так і певні сподівання на подолання розколу в цій церкві.

Підтримуємо вислів М.Бердяєва: «Християнство не только вера в Бога, но и вера в человека, в возможность раскрытия божественного человека» [1,25], бо тенденції політизації церкви і сумна статистика, що свідчить про втрату церквою морального авторитету у суспільстві, особливо в східних регіонах, «грає на руку» поглибленню бездуховності.

Перекласти або беззастережно довірити справу духовного виховання виключно церкві, а як дехто наполягає суто православної, суто «канонічної» за територіальним принципом – неправильно і небезпечно. Одним з протиріч, або, як мінімум некоректно розповсюджених в суспільстві, є ставлення, наприклад РПЦ і УПЦ МП до категорій праця, власність, гроші. Бути багатим це не гріх? Вміти заощаджувати гроші це богоугодна справа? «Основы социальной концепции Русской Православной Церкви», прийнятої Архиєрейським собором в 2000 г., дають на ці питання неконкретні відповіді, або такі, які протирічать офіційній науці, освітньо-виховній концепції тощо. А це, як мінімум, дезорієнтує тих громадян, які намагаються жити і працювати в реальному світі і виконувати настанови Бога. В розділі «Праця та її плоди» зазначається: «С христианской точки зрения труд сам по себе не является безусловной ценностью. Он становится благословенным, когда являет собой соработничество Господу и способствует

исполнению Его замысла о мире и человеке. Труд не богоугоден, если он направлен на служение эгоистическим интересам...» [8,36-37].

За таких умов задача науки, держави і церкви - виробити спільне, непротирічне, доступне розуміння в питаннях етичної системи, способах реалізації влади, ставлення до праці, інновацій, ощадності і прибутку, а не відсторонюватися від процесу і не обмежуватися загальними фразами, що розривають життя людини навпіл: «кесарю кесарево а Богу Богове». Все це потребує важкої і тривалої аналітичної і духовно-просвітницької роботи.

В нашій державі сформувався в цілому низький рівень виховання та освіти молоді, який великою мірою зумовлений скороченням видатків на утримання дошкільних, шкільних, середніх і навіть вищих навчальних закладів. На жаль, у нашому суспільстві не домінує бажання надати освіті належного якісного статусу. Не тільки фінансування системи освіти все ще відбувається за залишковим принципом; видатні освітяни і просто вчені не мають впливу на суспільство, вони просто невідомі йому; кількість ВНЗ збільшилось за роки незалежності майже втричі, але якісні показники при цьому страждають. Головним чином тому, що немає розуміння сутності феномену якості. Вона йде не від природничо-математичних чи економічно-правових дисциплін, а від усталеності в свідомості людей гуманітарних (і гуманістичних) світоглядних ціннісних орієнтацій, в яких органічно поєднані особистісні і суспільні мотивації, сучасні реалії і досвід власного народу в першу чергу.

Отже, одним з головних завдань вищої школи є розвиток закладених у дитячому та підлітковому віці основ духовності, моральності, гуманізму і патріотизму в осмислені, діяльні форми, які вільний у своєму виборі громадянин буде реалізовувати, утверджуючи реальне демократичне суспільство. Саме таких підхід спроможний спростувати застереження Б.Рассела: «при демократії дурні мають право голосувати, при диктатурі – правити» [10,67]. «Педагогіка співробітництва», партнерства повинна стати не формальним методом навчального процесу, а способом мислення і співжиття членів громадянського суспільства, а головне, сполучатися з вихованням і культивуванням почуття власної гідності (згадаймо Аристотеля).

Не слід забувати, що Україна багатонаціональна держава. Тільки в Запорізькій області близько третини населення – це нацменшини. На нашу думку, саме багаті народні традиції, вікова культура народів, що проживають на теренах держави, в тому числі і релігійні традиції, що особливо помітно на прикладі етнічних релігій, значною мірою дають можливість суспільству утримувати себе в цивілізаційному полі і не скотитися до рівня звичайних маргіналів.

Переконані, що нашу молодь не можна позбавляти безцінного пласту російської культури і мови. Устами її пророків сказано багато мудрих істин. «Чем более мы будем национальны, тем более мы будем европейцами (всечеловеками)», - писав Ф.М.Достоевский [16,587]. Не менш показовими є слова В.І.Леніна щодо хибного патріотизму, рабської психології і національних гордощів великоросів, особливо в контексті нинішнього неоімперського проекту РФ: «Никто не повинен в том, если родился рабом; но раб, который не только чуждается стремлений к своей свободе, но оправдывает и прикрашивает свое рабство (например, называет удушение Польши, Украины и т.д. «защитой отечества» великороссов), такой раб есть вызывающий законное чувство негодования, презрения и омерзения холуй и хам» [6,232].

Об'єктивне розуміння важливості утвердження серед народу ядра національної ідентичності російськими науковцями викликає повагу і підтримку, якщо це розуміння має універсальний характер для всіх народів, а не вибіркового: «Сохранение и укрепление этого ядра, как представляется, и составляет важнейшую задачу национальной безопасности, поскольку национальная идентичность является ее сущностной основой и одновременно важнейшим ресурсом развития, инновационной модернизации и конкурентоспособности в XXI веке», - пише С.В.Кортунов [5,1]. Багато чого з досвіду РФ

варто застосовувати і в Україні: і розуміння важливості національної ідентичності, патріотизму, й активну пропаганду національної символіки, і героїзацію (навіть міфологізацію) історії, і увагу в патріотичній роботі не тільки до молоді, але й до зрілих людей. Дійсно, історія наша спільна складалась драматично, ми маємо значну частину розгублених в сучасних реаліях громадян, вихованих на цінностях радянського патріотизму, патерналізму і комуністичної моралі. З крахом СРСР для багатьох стався своєрідний «кінець світу» і вони були покинуті напризволяще: і матеріально, і духовно. В цій справі надзвичайно корисною для України є робота деполітизованих козацьких об'єднань, громадських клубів, благодійних, просвітницьких організацій, особливо у напрямку «схід-захід». Це можуть бути сімейні і студентські обміни на період визначних традиційних і релігійних свят, екскурсії, паломництва тощо.

На нашу думку, для того, щоб створити з багатьох десятків етносів єдине громадянське суспільство, потрібно, щоб провідний або титульний етнос став пасіонарним (за Гумільовим). Зробити це можна тільки на шляху активного залучення свідомості сучасників минулим досвідом своїх попередників. А це шлях громадянської освіти і виховання, шлях, на якому суспільство, нарешті, визнає провідною верствою інтелектуальну еліту, але ж не в сенсі панівної меншості, а в сенсі надання пріоритетного розвитку духовному потенціалу, який охоплює всю народну більшість, яка, в свою чергу, починає усвідомлювати елітарність у якісних визначеннях. Людина, яка йде шляхом постійного самовдосконалення, повинна бути знаною в суспільстві, мати моральний авторитет. В цьому має потребу і сама людина, і суспільство.

Формування цілісної і діяльної особистості пов'язуємо також з горизонтальним розвитком українського суспільства, що зобов'язує кожного до постійної внутрішньої духовної самоврядної роботи. Ієрархія, суцільна увага до укріплення «вертикалі влади», крім усього іншого, небезпечна ще і тим, що позбавляє ліниву волю людини необхідності займатись пошуком власних життєвих орієнтирів: вона якщо і засуджує ієрархічну вертикаль, але все ж обирає її як начебто «менше зло» або історичну долю-недолу.

Цікавим є досвід роботи кафедри філософії ЗДІА з розвитку студентського самоврядування: проведення щорічних всеукраїнських науково-практичних конференцій «Проблеми студентського самоврядування: досвід, проблеми, перспективи розвитку», більш ніж 10-річний досвід роботи громадського об'єднання «Філософський клуб ЗДІА» тощо.

Отже, формування цілісної особистості можливе за умов подолання розколів такими шляхами:

1. Поступового – демократично-правовими засобами – сприяння утвердженню засад місцевого самоврядування, оскільки лише воно здатне, по-перше, забезпечити рівні права на управління і вирішення життєво важливих для всіх членів громади питань, по-друге, задовольнити цілком справедливе психологічне бажання бути почутим, вислуханим, сприйнятим громадою і залишитись при цьому самим собою, адже спільно прийняте рішення не порушує її суверенної волі, по-третє, за таких умов сама громадська думка стає більш об'єктивною, отже вона набуває конструктивного спрямування

2. Вільної діяльності самоврядних деполітизованих молодіжних, козацьких об'єднань, громадсько-політичних клубів, благодійних, просвітницьких організацій, особливо у напрямку «схід-захід» із залученням молоді, в тому числі до керівних органів.

3. Формування і надання можливостей для самореалізації нової інтелектуальної еліти нації, в першу чергу через підвищення якості освіти, незараженої вірусами утопій, патерналізму, нігілізму і виховання на абсолютних цінностях, що є органічними для народної свідомості.

4. Зміни і циркуляції еліти в політичному, громадському і, навіть, релігійному середовищах. Еліти, спроможної демонструвати і утверджувати власну історичну, яка є також і сучасною, самосвідомість. Настав час задіяти не «ідолів» площ, майданів, ринків

(за визначенням Ф.Бекона), а знання нашої духовної історії, проте, не в суперечливих особах, а в праці, яку містить увесь зміст народної мудрості як фактора духовної єдності.

Література

1. *Бердяев Н.А.* Самопознание: Сочинения. – М.: ЗАО ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 1999. – 624 с.
2. Закон України «Про освіту». – Електронні данні. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>.
3. *Индустриальное Запорожье.* – 1990. – 29 червня. – № 144.
4. *Индустриальное Запорожье.* – 1990. – 5 грудня. – № 232.
5. *Кортунов С.В.* Национальная идентичность как ресурс развития. – М., 2009. – 25 с.
6. *Ленин В.* О национальной гордости великороссов. – СПб.: Издательская группа «Азбука-классика», 2010. – 256 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти – Електронні данні. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.
8. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Посев. - №9. – 2000. – С.26; №10. – С.30; № 11. – С.39.
9. Пам'ятка козака – Запоріжжя: Видавництво ВАТ «Мотор Січ», 2007. – 80 с.
10. Разум сердца: Мир нравственности в высказываниях и афоризмах / Сост.: В.Н.Назаров, Г.П.Сидоров. – М.: Политиздат, 1989. – 605 с.
11. Статут Запорізького Війська Низового «Запорозька Січ».
12. Статут Козацького Війська Запорозького Низового.
13. Турченко Ф.Г. Запоріжжя на шляху до себе...(Минуле і сучасність в документах та свідченнях учасників подій). – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 368 с.
14. Українське Слово. – 1995. – 19 січня. – № 3.
15. *Философы Греции.* Основы основ: логика, физика этика. – М.:ЭКСМО-Пресс; Харьков: «Фолио», 1999, – 1056 с.
16. *Энциклопедия мудрости.* – М.: РОССА, 2007. – 814 с.
17. *Янукович В.* Виступ на засіданні Комітету з економічних реформ – Електронні данні. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19392.html>.